

L'EDUCACIÓ, UN TEMA LITERARI

Anna Tamarit

(Professora de Secundària)

LLARG DEL TEMPS, LA LITERATURA HA TRACTAT temes com l'amor, l'aventura i la fantasia que han interessat a un alumnat juvenil i curiós. Així doncs, la proposta tematològica pretén aproximar la literatura a un receptor jove i atreure'l d'una manera atractiva que suscite el seu interès.

Glòria Bordons i Anna Díaz (1998: 61), en l'article anomenat «L'ensenyament de la literatura a través de la tematologia i les intertextualitats», dins de la revista *Articles de Didàctica de la Llengua i de la Literatura*, assenyalen que, en el període que ocupa l'ensenyament secundari, s'ha deixat de banda l'enfocament historicista i, per tant, la llengua i la literatura han passat a compartir un mateix espai, motiu pel qual l'estudi de la literatura s'ha vist modificat significativament.

Per tal d'adaptar-se als nous plantejaments i a les noves metodologies que han anat sorgint en els darrers anys, els continguts literaris han passat a presentar-se d'una altra manera i se'ls ha donat un tractament més lingüístic. Una de les propostes didàctiques que ha resultat bastant efectiva és la que se centra en l'ensenyament amb l'ús de temes o tòpics literaris com a base fonamental.

Les autores abans esmentades (2004: 95) mostren les diferents maneres que presenta l'estudi d'un tema amb la finalitat d'aproximar-se als tres eixos principals que assenyala C. Guillén: el gènere, la forma i la història de la literatura.

1) El tema s'acosta al concepte de gènere pel fet que tracta diferents macrogèneres i, a més, pretén comprovar la relació entre temes i subgèneres o la vinculació d'un tema amb un gènere d'un període concret.

2) El tema comporta l'estudi de la forma, atés que el fet de tractar una selecció de textos al voltant d'un mateix tema, ens permet identificar-hi els recursos retòrics, quins subtemes s'escullen, les metàfores o fórmules estilístiques. Permet també veure els paral·lelismes entre unes estructures i unes altres, així com els recursos que destaquen en l'obra depenent l'època que es tracte.

3) El tema porta a l'anàlisi històrica. El fet de contrastar diversos textos permet realitzar una anàlisi diacrònica d'un concepte o d'un tema concret. A més, es pot veure l'evolució d'un tema o de la visió que té la societat d'una època determinada, respecte de la idea d'un concepte.

4) El tema permet comparar textos de cultures diferents i veure'n les semblances i les diferències, traspasant els límits de la literatura local.

5) També possibilita veure l'art i la cultura des d'una perspectiva universal, ja que podem localitzar temes en cultures diferents i inclús trobar referències en altres àmbits artístics com en el cinema, la música o la pintura. Per tant, crea connexions entre arts diverses i s'introdueix en la cultura dels adolescents.

Proposta didàctica

Pel que fa a les classes de literatura, aquestes s'enfoquen des d'una mirada historicista, atés que l'alumnat aprén en l'ESO els autors i les obres més destacats, mentre que en Batxillerat els alumnes se centren, preferentment, en aquells autors que els poden demanar en la selectivitat. En aquest context, hem considerat interessant realitzar una proposta d'activitats que gira al voltant de la temàtica, tot centrant-se en textos literaris que tenen com a eix l'educació. D'aquesta manera, s'intenta donar a conèixer a l'alumnat els autors més importants de la literatura contemporània universal. Així doncs, es vol evitar l'estudi literari historicista i es vol acostar a les experiències actuals de l'alumnat, d'acord amb els continguts del currículum d'aquest nivell i seguint una metodologia inductiva.

Proposta d'activitats

La proposta didàctica que ací presentem conté una antologia de textos a partir dels quals s'aborda el treball de la matèria des d'un enfocament temològic; en el nostre cas el tòpic de l'escola és l'eix vertebrador del recull. A continuació exemplificarem i desenvoluparem unes sessions a partir de la lectura i del treball amb cinc textos seleccionats. A l'hora de realitzar aquesta compilació de textos, hem volgut recollir la varietat més completa possible de gèneres textuals per tal de treballar els tipus diversos de discursos.

Els textos són els següents:

1- Començament de la novel·la *Jakob von Gunten*, de l'escriptor en llengua alemanya Robert Walser.

2- El conte «Pedagogia aplicada», de Pere Calders.

3- Una pàgina del llibre *Carta a un adolescent*, del psiquiatre i escriptor Vittorino Andreoli.

4- Poema "Ara", de *Llibre del professor*, d'Alexandre Bataller.

5- Una pàgina de *Del tot indefens davant dels hostils imperis alienígenes*, de Quim Monzó.

Text 1. *Jakob von Gunten*, Robert Walser (1878-1956)

Aquí s'aprèn molt poc, falten professors, i nosaltres, els nois de l'Institut Benjamenta, no farem res de bo a la vida, és a dir, tots nosaltres no arribarem a ser en el futur sinó una cosa molt modesta i subordinada. L'ensenyament de què fruïm consisteix principalment a inculcar-nos paciència i docilitat, dues qualitats que prometen poc o gens d'èxit. Èxits interiors, això sí. Però ¿què en treus d'aquests èxits? ¿que t'alimenten les gestes interiors? A mi, m'agradaria ser ric; anar en fiacre i malbaratar diners. N'he parlat amb en Kraus, el meu company d'escola, i ell només ha arronsat les espatlles amb menyspreu i no s'ha dignat dirigir-me ni una sola paraula. En Kraus té principis, seu ferm a la sella i cavalca l'aconentament, i aquest és un rossí on no els agrada pujar a les persones que volen anar al galop. Des que soc aquí, a l'Institut Benjamenta, ja he aconseguit convertir-me en un enigma per a mi mateix.

Les nostres classes consten de dues parts, una de teòrica i una altra de pràctica. Però ambdues seccions en fan la impressió encara avui de ser un conte de fades absurd i alhora ple de sentit. Memoritzar, aquesta

Una imatge juvenil de Robert Walser (1878-1956)

és una de les nostres tasques principals. Jo memoritzo amb molta facilitat, però a en Kraus li costa molt, i és per això que sempre estudia. Les dificultats que ha de superar són l'enigma del seu zel, i també en són la solució. Té una memòria lenta i, així, ho enregistra tot, encara que amb molt d'esforç. Allò que sap, li queda gravat al cap en metall, com si diguéssim, i no ho pot tornar a oblidar. Que alguna cosa se li pugui evaporar, ni parlar-ne. Allà on no s'ensenya gaire, en Kraus hi encaixa bé i, per tant, a l'Institut Benjamenta, hi encaixa estupendament. Una de les màximes de la nostra escola diu:

“Poc, però a fons”. Bé, doncs en Kraus que en venir a aquest món va rebre una testa una mica dura, està ancorat en aquest principi. Aprendre poques coses! Sempre el mateix, una vegada i una altra! De mica en mica també jo començo a copsar quina mena d'univers s'amaga darrere d'aquestes paraules. Gravar-se alguna cosa a la memòria de manera efectiva, en profunditat i per sempre! Ja veig com n'és d'important això, i, sobretot, com n'és de bo i de respectable. La part pràctica o física de les classes és una mena de gimnàstica o de dansa contínua, tant se val quin nom s'hi vulgui donar. Es practica amb meticulositat i sovint fins a l'avorriment, com saludar, com entrar en una cambra, com comportar-se amb les dones i coses semblants, però també aquí s'oculta un sentit profund -ara que m'hi fixo, sento que és així-. M'adono que a nosaltres, els alumnes, se'ns vol instruir i donar forma, i no pas atapeir-nos de ciència. Ens eduquen obligant-nos a conèixer amb precisió la naturalesa de la nostra ànima i del nostre cos. Se'ns dona a entendre amb claredat que la mera coacció i les carències ja són formatives, i que en un exercici molt senzill, o diguem-ne estúpid, es troben més felicitat i més coneixements veritables que no pas en l'aprenentatge d'una gran varietat de conceptes i significats. Anem capint una cosa darrere l'altra, i un cop ja l'hem copsada, gairebé ens posem a dormir. No som nosaltres els

qui la posseïm, sinó ben al contrari: en aparença n'hem pres possessió, però de fet ens domina. Se'ns inculca que adaptar-se a unes poques coses, però fermes i segures, té un efecte benèfic; això vol dir que cal acostumar-se i sotmetre's a lleis i manaments dictats per una instància exterior ben severa. Tal vegada ens volen fer tornar rucs; en qualsevol cas, sí que hi ha la voluntat d'encongir-nos. Ara, que no ens intimiden pas.

ACTIVITATS

En aquest text, l'alumne Jakob von Gunten, personatge de la novel·la homònima de Robert Walser, i alumne de l'institut Benjamenta, fa uns comentaris del professorat que no són precisament elogis, llevat quan es dirigeix al director, de qui ressalta la simpatia, i al professor de càlcul.

1- Comenteu les virtuts, que segons von Gunten, posseeix el professor En Bur.

Podríeu afegir al vostre comentari, quines haurien de ser, per a vosaltres, les qualitats d'un bon professor.

2- Qui és el narrador en aquest fragment? Digues quin nom rep aquest tipus de narrador. Quins altres tipus de narrador podem trobar en una narració?

3- Transformeu el paràgraf de la novel·la que teniu a continuació, de manera que canvie el narrador.

«M'adono que a nosaltres, els alumnes, se'ns vol instruir i donar forma, i no pas atapeir-nos de ciència. Ens eduquen obligant-nos a conèixer amb precisió la naturalesa de la nostra ànima i del nostre cos. Se'ns dóna a entendre amb claredat que la mera coacció i les carències ja són formatives...»

4- Fixeu-vos en la frase del text

“Llàstima, **potser** hauria estat millor que es dediquéss a l'apicultura.”
i en aquesta altra

“Una persona de camp **pot ser** apicultor, o ramader, o granger, o llaurador...”

Ara expliqueu l'ús i el significat de les dues formes *potser/pot ser* i poseu-ne més exemples.

5- Més avant apareix el mot “son”. Expliqueu ara la diferència entre “el son” i “la son”, el seu significat i poseu-ne exemples. A continuació, feu el mateix amb “el somni”.

Text 2. «Pedagogia aplicada», conte de Pere Calders.
(Text no reproduït ací per massa extens).

ACTIVITATS

1- Busqueu informació de Pere Calders i feu-ne una recensió amb les dades més rellevants de l'escriptor que en considereu interessants.

2- Podríeu justificar el títol del conte?

3- Al conte es parla de la “utilitat material de les coses”.

Què en penseu? És necessari que les coses hagen de tenir una utilitat material? Comenteu i discutiu entre vosaltres quines coses penseu que tenen valor en la vida i que no tenen una utilitat material.

4- Quina opinió us mereix l'actitud de la persona adulta enfront de les preguntes del nen?

5- Podríeu imaginar una altra resposta per a les preguntes del nen?

6- Busqueu informació per definir i distingir els termes “conte” i “novel·la” i allargueu la llista de subgèneres dins de la narrativa literària.

7- Al conte, un personatge consulta l'enciclopèdia per veure una definició. Consulteu la mateixa definició d'estrella en una enciclopèdia i en un diccionari, i comenteu les diferències que hi trobeu entre ambdues fonts; per exemple quina informació ens en dona cadascuna, i quina definició és més completa.

8- Ara també hi ha internet, feu-hi la recerca i valorar-ne la utilitat com a font d'informació.

9- Fixeu-vos ara en la frase següent del conte: “Les altres acepcions encara ho enredarien més”. Aclariu el significat del terme “accepció” referit a la definició d'un mot en un diccionari. Podeu il·lustrar la vostra explicació amb un exemple.

Text 3. *Carta a un adolescent*, Vittorino Andreoli

Semblava un extraterrestre, amb tubs per totes bandes, i tu el vas veure a través d'una paret de vidre i no tenia gens de ganes de viure, encara que amb la motocicleta exhibia una habilitat increïble, semblava un boig. Considerava el casc una mania dels adults, més ben dit, una manera d'encadenar els joves. Una mena d'element que volien imposar encara als joves per aquella antiga passió d'enviar-los a la guerra a combatre l'enemic.

Vull que dediques un minut a la memòria d'aquest altre amic teu: tenia 15 anys i va morir per la droga. Va començar als dotze amb el cànnabis i li pegava com un esperitat. No un canut de tant en tant, com feien molts, ell era un autèntic campió de canut, per a ell tot el món s'havia convertit en un canut i trobar-se en grup significava anar amb aquells que sempre tenien droga i eren generosos. Oferien sabent què vol dir no tindre i desitjar fer-se'n. S'havia fet alguna ratlla de cocaïna; al cap i a la fi per ser campió entre campions calia anar sempre més enllà, sense por, també perquè la vida ja s'havia reduït a aquelles substàncies. No existia res més: prou escola, prou família, prou amics també que no foren els del grup de la mort. Havia provat injectar-se droga en comprovar que els altres ho feien sense pensar-ho i un dia va quedar immòbil per sempre, mirant aquella xeringa clavada en un braç. Un error de dosi. La fi d'un heroi del no res, un heroi de la droga, de la mercaderia venuda no per adolescents, sinó per porcs adults, disposats a rebentar els joves si això dona diners i riquesa.

Adolescents que pensen que estan en contra seguint els camins de les màfies que s'alimenten de mort, o seguint qui ven droga per poder viure clandestinament en un país on malviu matant.

Tant sols vull que recordes aquests companys teus i que sentes la pena que jo experimente. Perquè pense que aquests joves encara podrien estar entre nosaltres i que la societat ha perdut dos adolescents que no solament eren simpàtics, cosa que tu podràs certificar perquè els has conegut, sinó també útils per a tots. Perquè aquesta societat no pot fer res sense els joves i tots els joves tenen dret a viure i a formar-ne part.

També voldria recordar Mario. No el coneixies directament; era un jove que passava les nits amb el seu grup i de dia treballava i era molt estimat. Una nit tots junts, decideixen anar dalt d'un pont d'una autopista veïna, agafar dues pedres i després llençar-les intentant encertar els cotxes. Una empresa gens fàcil, ja que en la foscor un

automòbil es redueix a dos fars. I en aquell lloc va a una velocitat constant. Les pedres pesen i la tanca de protecció obliga a donar-los una trajectòria particular: llençar-les primer amunt perquè després caiguen i encerten l'objectiu. Tant sols és un joc. Aquella nit Mario va tindre un gran èxit. Una punteria de campió, un resultat memorable. Mario va matar una jove que viatjava amb el seu nuvi, i ara està a la presó i s'hi quedarà dèssset anys.

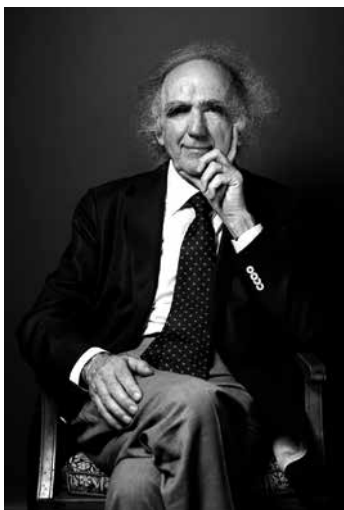
Pensem junts, només durant un moment en aquella dona i en ell, un adolescent presidiari. Pensa-ho bé: algú com tu a la presó durant tants anys.

Tampoc no has conegut Carlo, però potser n'has sentit parlar. Era un jove molt intel·ligent, tenia una companya de classe, de setze anys com ell, i n'estava enamorat. La volia dominar, volia mostrar la seua superioritat, no acceptava que es distraiguera amb altres i per aquesta estranya necessitat de propietat discutia sovint, trencaven però després sempre tornaven junts. Un matí, a l'escola, l'escolta mentre conta a una amiga que havia estat en una discoteca i que li havia agradat ballar amb algun de la classe del costat. Ell perd la paciència, sent una ràbia tremenda, pren una navalla que la companya de banc té a l'estoig. Va al lavabo, es fa un senyal al braç per a donar-se ànims. Després, durant l'esbarjo, fereix la xica al coll i mor. Una història d'adolescents. Ell no sentia el perill de la violència que havia emmascarat darrere d'un comportament heroic, i ara ella ja no viu, sinó és en la memòria. Carlo ha d'expiar ara una pena que s'acabarà, però sempre tindrà amb ell

la culpa d'haver decretat la mort d'una jove a qui estimava molt i que com tots els adolescents del passat i del present desitjava ser estimada.

Històries que mereixerien més reflexió, al menys pel dolor que comparteixen.

Històries centrades totes en joves protagonistes que no han calculat el ris, els efectes que podien provocar amb el seu comportament. Exemples d'aquell empirisme que no es basa mai en la valoració preventiva, en un saber que deriva de la història dels altres, de l'anàlisi de cròniques que haurien de fer pensar i no ser convertides en espectacles.

ACTIVITATS

1- Aquest text recull unes pàgines del llibre d'Andreoli, psiquiatre i escriptor, que s'adreça als adolescents mitjançant el format d'una carta. Després de llegir-lo, fes un resum de les tres històries que s'hi recullen.

2- Sabries explicar què pretén l'autor explicant aquestes històries?

3- Quins són els temes que s'hi aborden?

4- Penses que l'escola podria fer alguna cosa per evitar aquests tipus de situacions?

5- Poseu en comú els resums i les reflexions que heu fet individualment i després podríeu escriure la resposta a la part de la carta d'Andreoli.

6- Fixa't en les següents frases del text:

“porcs adults, disposats a rebentar els joves”

“seguint qui ven droga per poder viure”

“recordes aquests companys teus”

“la societat ha perdut dos adolescents”

“també voldria recordar Mario”

“Mario va matar una jove”

“Tampoc no has conegut Carlo”

“fereix la xica al coll”

Quina funció sintàctica fan les parts subratllades en cada frase? Què passa amb la preposició? Quina observació hi has de fer?

Text 4. Poema «Ara», en *Llibre del professor*, Alexandre Bataller

ARA

*Ell seguirà ensenyant, i perseguint
espurnes condemnades.*

PERE ROVIRA

Ara que el curs acaba
el cel assaja una melodia líquida,
el sol sembla no voler pondre's encara.

Ara que el curs acaba
endevine la mirada primera
i paga la pena dir bé s'ho val.

Ara que el curs acaba
us salude fora de l'aula
amb rialla oberta i ulls d'esperança.

Ara que el curs acaba
el camí s'obre en nous senderis,
un esforç que no ha estat debades.

Ara que el curs s'acaba
veig en vosaltres tants ulls
que sou tot el que he estimat.

Ara que el curs acaba,
ara que em refaig i recomence,
ara que tot torna a ser nou.

ACTIVITATS

1- Després de llegir el poema d'A. Bataller, "Ara", tornem a l'inici nosaltres també i fixem-nos en la cita que el poeta ha escollit per col·locar abans del poema, i tracteu de recollir alguna informació de l'obra i de l'autor dels versos que componen aquesta cita. A continuació poseu en comú allò que ara en coneixeu, i tracteu de relacionar els versos de Pere Rovira amb el poema "Ara" d'A. Bataller

2- De qui diries que és la veu en el poema?

3- Com explicaries, en prosa, el que diu el subjecte poètic d'aquest poema?

4- Fixeu-vos en els primers versos de les estrofes del poema. Sabeu el nom d'aquest recurs retòric? Quin és el seu efecte? Com es diuen les estrofes de tres versos?

5- Rellegiu, per parelles, una altra vegada el poema i identifiqueu altres figures retòriques, després poseu en comú els resultats i comproveu si hi coincideu amb els altres companys.

Text 5. *Del tot indefens davant dels hostils imperis alienígenes*, Quim Monzó

Fa uns quants dies, Ernest Alós va publicar a *El Periódico* un reportatge excel·lent. La protagonista era la professora Maria Pilar Corb de Artés, que ha aconseguit el premi Rosa Sensat de pedagogia 1995 amb un estudi, "El repte de la senyoreta Geni de Futims", on analitza "les deficiències tremendes en la expressió escrita dels escolars". Maria Pilar Corb explica que la majoria de nens llegeixen però amb prou feines entenen i que no saben expressar el poc que entenen. I que això no tant sols passa a les escoles i als instituts, sinó també a la universitat. Cosa del tot certa. Els professors universitaris que conec arriben a casa desanimats per la incapacitat de la majoria d'universitaris per redactar una pàgina amb una mínima solta. Tot això sense oblidar la ineptitud de molts professors per redactar amb coherència. Alós començava el reportatge amb la pregunta "L'escola ¿Ensenya a escriure?"

La resposta és senzilla: no. A part d'alguna excepció, tant escassa com honorable l'escola no ensenya a escriure. Els professors ordenen als alumnes que escriguin una redacció sobre tal o tal assumpte. Però no els ensenyen a fer-la. No els ensenyen a fer servir les paraules. No els ensenyen que s'ha de preferir la paraula senzilla a la rebuscada, la curta a la llarga, que si es pot dir amb una sola paraula més val no dir-ho amb dues. Escriure és facilíssim: només cal col·locar una rere l'altra, les paraules necessàries perquè s'entengui el que vols dir, i ni una més.

Quim Monzó (Barcelona, 1952)

ACTIVITATS

1- El que acabes de llegir és un fragment d'un article de Q. Monzó que, a propòsit d'un premi Rosa Sensat de pedagogia, fa unes reflexions sobre l'ensenyament de l'expressió escrita als centres educatius. Pots posar-te en lloc de l'escriptor i redactar la teua opinió sobre aquesta qüestió?

2- Ens hem referit al text de Q. Monzó posant-li l'etiqueta d'article. Fes les teues recerques per tal de distingir tots els tipus d'escrits que apareixen en un periòdic. Adona't que hi ha també el que diem *seccions*.

3- Al text apareix el terme *reportatge*. Explica la diferència entre un *article* i un *reportatge*.

4- Fixa't en aquests verbs, que apareixen al text: *agrada, fascina, interessa, sorprèn, atreu, encanta, encisa, delecta, sedueix, apassiona*; són verbs que moltes persones substituirien per *és guai*. És el que Monzó diu empobriment del llenguatge. Prova d'escriure els adjectius corresponents als verbs esmentats.

5- *Encisar, encantar, fascinar*, podríem considerar-los sinònims. Tot seguit et proposem que busques els sinònims que pugues dels següents mots que també apareixen al text: *alumne, professor, escola, paraula, graó, fervor, redacció*.

6- De l'altre costat dels sinònims trobem els antònims, prova d'escriure els dels mots següents: *excel·lent, premi, certa, començar, escassa, rica, experiència*.

7- Busca informació sobre l'autor del text, Quim Monzó, i sobre la persona que dona nom al premi de què parla, Rosa Sensat.

Acabem de presentar la proposta d'activitats dels cinc textos que hem seleccionat. Cal afegir però, que hi ha un llibre editat a Eumo *L'educació en vers*, que hem agafat de referència i que consisteix en una antologia de poemes sobre l'educació, a cura d'Antoni Tort Bardolet. El professorat, en cas que ho veja necessari, pot ampliar el treball de la proposta afegint-hi alguns altres poemes. Per exemple, podem destacar també el poema anomenat *El professor*, de Pere Rovira, perquè apareix en la cita del poema d'A. Bataller.

Finalment, com a última activitat, l'alumnat escriurà un text argumentatiu en què haurà de valorar en quin sentit ha estat útil la proposta de les lectures i de les activitats realitzades.

També volem apuntar que la proposta només mostra algunes activitats per cada text seleccionat, tanmateix considerem que aquestes podrien canviar-se, ampliar-se, o reduir-se en funció de les necessitats del grup d'alumnes amb què es decidira aplicar aquesta.

Com a conclusió, cal assenyalar que és necessari que el professorat es plantege fer un canvi real de metodologia a les aules de llengua i de literatura perquè l'alumnat s'interessa més i aprenga millor. Pensem que una classe magistral en què l'alumnat no és l'eix fonamental de l'aula, pot dificultar la consecució dels objectius i els continguts del currículum de manera inductiva i significativa. Així doncs, pensem que s'ha de valorar l'opció d'utilitzar mètodes diferents dels convencionals, com pot ser l'aplicació de la tematologia. A més, aquest fet ens permet conèixer de més a prop com és l'alumnat que ens envolta, cosa que ens fa plantejar quines possibles metodologies poden ser les més adequades per a tractar amb un grup determinat.